

KÉT VÁLASZTÁS MAGYARORSZÁGON – ÉS AMI KÖZBEN TÖRTÉNT II. RÉSZ

Az akadémiai tagválasztások pártirányításának fokozatos lazulása
az 1956-os forradalom
leverése utáni évektől annak megszűntéig, 1985-ig

TWO ELECTIONS IN HUNGARY—AND WHAT HAPPENED IN BETWEEN PART II

Gradual Loosening of the Party Control of the Membership Elections
to the Academy from the Years after
the 1956 Revolution till Its Cessation in 1985

Sólyom Jenő

az MTA rendes tagja, professor emeritus, Eötvös Loránd Tudományegyetem Fizikai és Csillagászati Intézet, Budapest;
Wigner Fizikai Kutatóközpont, Budapest
solyom.jeno@wigner.hu

ÖSSZEFOGLALÁS

A cikk második részében azt mutatom meg, hogyan vonta a párt Politikai Bizottsága újra szoros ellenőrzés alá az Akadémiát és az akadémiai tagválasztásokat a forradalom leverése után, és hogyan jutottunk el a nyolcvanas évek közepére oda, hogy a párt deklarálta: a továbbiakban a Politikai Bizottság szintjén már nem kíván beleszólni az Akadémia levelező és rendes tagjainak választásába.

ABSTRACT

In the second part of the article, I will show how—after the failure of the 1956 revolution—the party took full control again over the elections to the Academy, and how this control was loosened in the next decades, until the Politburo declared in 1984 that it did not want to interfere any more in the election of the new corresponding and ordinary members.

Kulcsszavak: Magyar Tudományos Akadémia, tagválasztás, pártirányítás

Keywords: Hungarian Academy of Sciences, election to membership, party control

BEVEZETÉS

A cikk első részében azt láttuk, hogy a párt akadémiai tagválasztásokba való beavatkozása három fázison ment keresztül 1949 és 1956 között. 1949-ben az átalakított Akadémiába megválasztandók névsorát teljes egészében a párt által kiküldött bizottság állította össze. Az Akadémia tagjainak csak annyi beleszólásuk volt, hogy az eléjük tett listát megszavazhatták. Az ötvenes évek elején már a tudományos osztályok ajánlhatták az új tagokat, de a hivatalos jelöltállítási szavazásra csak néhány nappal a közgyűlés előtt került sor, azután, hogy a párt Titkársága jóváhagyta az új tagokra vonatkozó javaslatot. Az ötvenes évek közepére lazult annyira a pártirányítás, hogy 1956-ban a központi pártszervek már nem szóltak bele a tagválasztásba, csak a kommunista akadémikusokon keresztül gyakoroltak befolyást arra.

A cikk második részében azt mutatom be, hogyan ismételte magát a történelem 1956 után. A forradalom elfojtása után a párt bekeményített, és újra közvetlen irányítása alá vonta az új tagok választását. Az 1958-as tagválasztásnál kézi vezérléssel döntötte el, hogy kit kívánnak bejuttatni az Akadémiára. A következő években fokozatosan lazult a pártirányítás, de csak a nyolcvanas évek közepén mondott le az MSZMP (Magyar Szocialista Munkáspárt) annak a lehetőségéről, hogy magas szinten beleszóljon az új tagok választásába.

A FORRADALOM LEVERÉSE UTÁNI ELSŐ TAGVÁLASZTÁS

Az Akadémia az 1956-os forradalom utáni első közgyűlését 1957 decemberében tartotta. Az MSZMP Politikai Bizottsága (PB) októberben foglalkozott az Akadémia helyzetével és a közgyűléssel. A Ruzsnyák István elnök és Orbán László, a Központi Bizottság Tudományos és Kulturális Osztálya vezetője által aláírt előterjesztés szerint „az Akadémián belüli akkori kedvezőtlen erőviszonyok mellett nem volt célszerű” a szokásos időben, tavasszal megtartani a közgyűlést. Ez azért volt izgalmas kérdés, mert a forradalom napjaiban az elnök és a főtitkár is lemondott, és bár 1957. januártól újra szolgálatba álltak, kijelentették, hogy csak a legközelebbi tisztújításig tekintik érvényesnek mandátumukat. A párt félhetett attól, hogy nem nekik tetsző elnököt és főtitkárt választ az Akadémia. „Ezért a kommunista akadémikusok kezdeményezésére a közgyűlést elhalasztották.” Mivel a párt értékelése szerint „az Akadémián belül azóta a reakciót sikerült visszaszorítani, az erőviszonyok megváltoztak”, a közgyűlés és a tisztújítás „megfelelő előkészítés után decemberben” már megtartható volt. A decemberi közgyűlés, mint már az első rész bevezetőjében említettem, valóban a Politikai Bizottság által javasoltakat választotta tisztségviselőkné.

Új tagok választására ekkor nem került sor. A PB még októberben úgy határozott, hogy „a Tudományos Akadémia Elnöksége és kommunista aktívája megfele-

lő munkával készítse elő, hogy az 1958. évi közgyűlésen olyan új tagokat választassanak meg, akik nemcsak tudományos szempontból megfelelőek, hanem egyben az Akadémia politikai megerősítését is előmozdítják.” Egyúttal azt is kimondták, hogy az 1949-ben tanácskozó taggá minősítettek „rehabilitációja megengedhetetlen, [...] megválasztásuk politikailag nem kívánatos”. Ez válasz volt arra, hogy egyrészt, az 1956. november 3-án az Akadémián tartott tagértekezlet kimondta: „az Akadémia rendes és levelező tagjain kívül szólás és szavazati joguk van az Akadémia ama régi tagjainak, akik az 1949-ben bekövetkezett átszervezés során tanácskozó tagokká váltak, vagy a tagok sorából tanácskozó tagokká minősítés nélkül töröltettek”, másrészt 1957 elején minden tudományos osztályon felmerült az új minősítési rendszer bevezetése során elkövetett hibák revidálása, a méltánytalanságot szenvedettek rehabilitációja. 1957 elején a Tudományos Minősítő Bizottság (TMB) védelem nélkül, addigi munkássága alapján néhány személynek odaítélte a tudomány kandidátusa vagy doktora fokozatot, ezt a folyamatot azonban hamarosan leállították, az akadémiai tagsággal kapcsolatban pedig a közgyűlés elhalasztása miatt nem történhettek rehabilitációs lépések.

A „megfelelő előkészítést” olyan komolyan vették, hogy az 1958 novemberére tervezett közgyűlés előtt majdnem egy fél évvel a Politikai Bizottság elé terjesztették az Akadémia helyzetéről és a közgyűlésről szóló, Rusznyák István elnök és Fogarasi Béla, az MTA akadémikus pártcsoport vezetője által aláírt, személyi javaslatokat is tartalmazó jelentést. Kivételesen a Politikai Bizottságban 1958. július 22-én lezajlott vita leírata is fennmaradt. A legharcosabb hozzászóló Marosán György volt, aki szerint az Akadémia 1956-ban csődöt mondott. Ezzel többen nem értettek egyet, abban viszont egyetértés volt, hogy a tagválasztásoknál a politikai, ideológiai szempontokat a tudományos szempontok elé kell helyezni. Hevesi Gyula szerint „mióta az akadémikus pártcsoport szervezete működik, keresztül tudtuk vinni azt, hogy a politikai szempontoknak elsőbbsége legyen, a szakmai szempontok mellett”. Kádár János kijelentette, hogy „világnézeti kérdésben a dialektikus materializmus általános követelményével lépünk fel, [...] mindig azt kell nézni és abból kell kiindulni, hogy a párt tekintélyét erősíti, vagy gyengíti a megválasztás”. Ezt a gondolatot a határozatba is beemelték. Vita volt Lukács György esetleges kizárásáról az Akadémiából, de végül ezt elvetették.

Mivel a korábbi hatvanhat Magyar Dolgozók Pártja (MDP) tag közül csak huszonötön léptek be az MSZMP-be, és emiatt az Akadémián 17%-ra csökkent a párttagok aránya (a Nyelv- és Irodalomtudományi és a Társadalmi-Történeti Osztályon ez az arány közel 30% volt, az élettudományi és természettudományi osztályokon viszont, a Műszaki Tudományok Osztálya kivételével, csak 8%), szükségesnek érezték az Akadémia politikai megerősítését. Ennek első lépéseként fontosnak tartották „néhány párttagnak és hozzánk közelálló pártonkívülinek levelező taggá való megválasztását”. A PB elé egy hat nevet tartalmazó lista került. Közülük hárman még csak kandidátusok voltak, viszont szerepeltek azon

a tizenkilenc személyt – tizenhárom párttagot és hat pártonkívülit – tartalmazó listán is, amely a rendkívüli eljárásban, értekezés benyújtása nélkül a tudományok doktora minősítés elnyerésére javasoltakat tartalmazta. Nemes Dezső politikust, történészt, Kónya Albert fizikust és Westsik Vilmos mezőgazdászt a TMB 1958 őszén többekkel együtt valóban akadémiai doktornak nyilvánította.

A Politikai Bizottságban nyáron lezajlott vitában többen – maga Rusznyák is – elleneztek Radnót Magda orvos megválasztását, ő csak 1961-ben került be az Akadémiára. A többi öt személy (köztük Nemes Dezső, Kónya Albert és Westsik Vilmos) levelező taggá választásával egyetértettek, ők kerültek az Elnökség 1958. szeptember 16-i ülése elé. A főtitkár úgy terjesztette elő a névsort, „mint az Elnökségi Kollégium és az akadémikus pártcsoport által együttesen megvitatott és párthatározattal jóváhagyott javaslatot. Ezt az előterjesztést javasolja az osztályon belül megvitatni és újra az Elnökség elé hozni.” A vitában elhangzott, hogy az osztálytitkárok „az ismertetett jelöléseket, mint már megalapozott jelöléseket hozzák javaslatba”, de azok csak irányelvek, lehet másokat is javasolni. Viszont a főtitkár kérte az új javaslatokat „az osztályon belül a párthatározat szempontjának megfelelően, több oldalról megvitatni”.

Az akadémikusok annyira komolyan vették az „iránymutatást”, hogy például a III. osztályon elfeledkeztek a nehéz természetű, de szakmailag kiemelkedő Neugebauer Tiborról, akit Novobáczky Károly szerint már „az Akadémia újjászervezésekor [...] levelező taggá javasoltak, de a megválasztás előtt az a személy, akinek a feladata volt az akadémiai listát előállítani, olyan személlyel találkozott, aki ellensége volt Neugebauer Tibornak, és másnap törölték az akadémikus listáról”, akit ezután még legalább háromszor ajánlottak levelező tagnak, és akiről 1957 januárjában a III. osztály ülésén az hangzott el: „kétségtelenül őt a múltban súlyos sérelmek érték és politikai okok miatt nem választották meg levelező tagnak”. Helyette több fizikus akadémikus a Kónya Albertre vonatkozó javaslatot írta alá, akinek mindössze tíz cikke jelent meg, az utolsó kettő – ugyanannak a cikknek magyar és német változata – öt évvel korábban, 1953-ban.

A PB által jóváhagyott listán szereplőkön túl az Elnökség csupán egy további javaslatot fogadott be, a Műszaki Tudományok Osztályának a hetvenöt éves, szakmájában rendkívül elismert Liska József villamosmérnökre vonatkozó ajánlását. A közgyűlés őt is megválasztotta.

TAGVÁLASZTÁSOK A HATVANAS ÉVEKBEN

A legközelebbi tagválasztó közgyűlést 1960 tavaszán tartották, és attól kezdve 1967-ig – két év, 1963 és 1966 kivételével – évente választottak új tagokat. 1960-ban a kezdeményezést már ráhagyták az Akadémiára, de a javaslatok nagyon hamar a Politikai Bizottság elé kerültek. 1960. februárban a Központi Vezetőség

Tudományos és Kulturális Osztálya azzal a megjegyzéssel terjesztette a közgyűléssel kapcsolatos személyi javaslatot a Politikai Bizottság elé, hogy az az Akadémia Elnöksége és az akadémikus pártcsoport javaslatainak figyelembevételével készült. Hat személy esetén egyértelműen javasolták a levelező taggá választást. Két további személlyel, Németh Endre mérnökkel és Lengyel Béla kémikussal kapcsolatban pedig azt írták, hogy szakmailag jók, „politikailag azonban konzervatív, polgári beállítottságukra való tekintettel aggályok merültek fel velük szemben”. A PB nem döntött rólunk, hanem megbízta a Tudományos és Kulturális Osztályt, hogy a Központi Bizottság (KB) illetékes titkárával történt konzultáció után az MTA vezetőivel és az akadémiai pártcsoport vezetőivel egyetértésben döntsenek ügyükben. Az Elnökség márciusi ülésén úgy tálalták a hat személyre vonatkozó javaslatot – a PB határozatának említése nélkül –, mint az Elnökségi Tanács ajánlását. Lengyel Bélát és Németh Endrét név szerint meg sem említették. Rusznyák általánosságban annyit mondott, hogy „a javaslatok megtételénél több elvi szempont merült fel és mindenképpen el akarják érni, hogy az Akadémia politikailag erősödjék, [...] az idősebbekből azokat, akik nem jelentenek politikai erősítést ki kellett hagyni”. Lengyel Béla egy évvel később levelező tag lett, Németh Endre később sem. Az I. osztály kérésére az Elnökség a közgyűlésnek ajánlottak közé utólag felvette még Hatvany Lajos író, irodalomtörténészt. Az 1960. áprilisi közgyűlés végül hét új levelező tagot választott.

A következő, 1961. évi tagválasztástól kezdve megváltozott az előkészítés rendje. Amint az MSZMP KB Tudományos és Kulturális Osztálya által 1961 márciusában a Politikai Bizottságnak küldött felterjesztésben olvasható, „az akadémikus pártcsoport befolyásának és tekintélyének a növekedése lehetővé tette, hogy ez évben már a választásokat demokratikusan készíthessék elő”. Ez azt jelentette, hogy ettől az évtől kezdve nem egyszerűen az osztálytitkár gyűjtötte a javaslatokat, hanem – úgy, ahogyan ez most is történik – az osztályok már az előkészítés szakaszában, január táján szavaztak a benyújtott ajánlásokról. Így a felterjesztett anyag a jelöltek támogatottságát is tartalmazta.

Az akadémiai és pártközponti jegyzőkönyvekben található megjegyzésekből az a kép alakul ki, hogy az osztályok szavazása után a következő lehetett a további lépések rendje. Nemcsak az Akadémián belül indult el egy egyeztetési folyamat az Akadémia vezetése és az akadémikus pártcsoport között, hanem ezzel együtt a Központi Bizottság Tudományos, Közoktatási és Kulturális Osztálya is konzultált az osztályok kommunista tagjaival, és kikérték az illetékes fővárosi, illetve megyei pártbizottságok véleményét. Az egyeztetések során azonban nem érezték kötelező erejűnek az osztályon kialakult sorrendet, és a többségi támogatás hiányán is túlléphettek. Az így kialakított, megszürt listát terjesztették jóváhagyásra a Politikai Bizottság elé. A politikai légkör enyhülésének jeleként ezen a listán a nevek mellől elmaradtak a politikai minősítést is tartalmazó jellemzések. A szakterület, valamint a munkahely és beosztás mellett csak annyi szerepelt, hogy az

illető párttag, vagy nem. Az Elnökség napirendjére azután került a névsor, miután a PB jóváhagyta, vagy legalább tudomásul vette azt. Kivételes esetekben apró módosítás még történhetett az elnökségi ülésen, majd a közgyűlés megszavazta az eléjük tett névsort.

Bár ebben az időszakban nem találtam példát arra, hogy a PB ne értett volna egyet az előterjesztéssel, megakadályozta volna valakinek a megválasztását, a fenti eljárásrend jelzi, hogy a tagválasztás nem volt politikamentes, hiszen alacsonyabb szinten a pártnak és a párttag akadémikusoknak jelentős befolyásuk volt arra. Ugyanakkor, a szakmai szempontok hangsúlyosabbá válását érzékelteti az, hogy amikor az 1961. évi közgyűlés előtt a PB a tagválasztásról tárgyalt, Kállai Gyula kijelentette: „1958-ban több levelező és rendes akadémiai tagot választottunk azzal az indoklással, hogy politikailag erősítsük az Akadémiát. És abban az időben ez érthető volt, de ezt évről évre folytatni ilyen alapon nem lehet, mert ez kárt okoz az Akadémiának és a tudományos életnek is. [...] Ezt nem lenne szerencsés továbbra is csinálni.”

Az 1961. évi választás még átmeneti jellegű volt, központi iránymutatással indult. Az Elnökség januári ülésén ismertették azt a „névsort, akiknek a megválasztása esetleg a Közgyűlésen szóba jöhetne”. Az előterjesztésben szereplő tizenhárom név közül öt mellett kérdőjel szerepelt, mivel velük „szemben ellenvélemény is hangzott el”. Az osztályokat arra kérték, hogy ne terjesszenek túl sok javaslatot az Elnökség elé. Ennek ellenére viszonylag szép számú ajánlás érkezett, és tizenötön többségi támogatást kaptak az osztályukon.

Az Akadémia Elnökségi Tanácsa és az akadémikus pártcsoport vezetősége a tizenötből nyolc megválasztását javasolta, ehhez kérték a KB Tudományos és Kulturális Osztálya egyetértését, illetve a PB jóváhagyását. A PB a tájékoztatást márciusban 14-i ülésén tudomásul vette, az Akadémia Elnökségi Tanácsa azonban csak hét új levelező tag megválasztására tett javaslatot az Elnökség március 24-i ülésére. A fennmaradt iratokból nem derül ki, hogy milyen indokkal maradtak ki végül nyolcan az osztályon többségi támogatást szerettek közül, de az egyértelműen látszik, hogy csak olyanok lettek levelező tagok, akiket az Elnökség már a januári ülésén lehetséges jelöltként ajánlott az osztályok figyelmébe. Például annak ellenére, hogy Fuchs László matematikus a III. osztályon valamivel nagyobb támogatást kapott, mint Pál Lénárd, az Elnökségi Tanács mégis az utóbbi megválasztását javasolta. Fuchs László neve már 1956-ban is előkerült, de azon a listán szerepelt, akiknek a megválasztását a pártcsoport nem támogatta. Osztálya 1965-ben is támogatta, mégsem került be ekkor sem. Egyébként édesapja, Fokos-Fuchs Dávid nyelvész, akit 1949-ben eredetileg kizárásra javasoltak az Akadémiából, de azután tanácsko生ő tag lett, 1964-ben az osztályán jelentős támogatást kapott, mégsem került fel a megválasztásra javasoltak listájára. Mindezek szerepet játszhattak abban, hogy Fuchs László a hatvanas évek második felében amerikai vendégprofesszorságáról nem tért haza. Végül mégis bekerült, 1990-ben az MTA külső tagja lett.

A következő években is több példát találunk arra, hogy a PB, majd a közgyűlés elé került javaslat nem felelt meg az osztályok szavazásban megnyilvánult akaratának. Többnyire azokat terjesztették tovább, akiket az osztályok nagy többséggel támogattak, de nem terjesztették fel feltétlenül mindazokat, akik jelentős többséget kaptak, és néha olyanokat is felterjesztettek, akik alig vagy esetleg nem is kaptak többséget az osztályon. Vagyis, valamilyen testület – valószínűleg, de nem bizonyíthatóan a szűk körű elnökség az elnökségi pártcsoporttal együttműködésben – felülbírálta az osztályokat, sőt akár a PB által jóváhagyott listát is, de ezeknek a közbülső lépéseknek nem maradt írásos nyomuk.

1962-ben az osztályok összesen huszonnégy ajánlásról szavaztak, közülük tízen kaptak többségi támogatást. Az Elnökség ezután tartott januári ülésén előzetes tájékoztatásként az hangzott el, hogy hat új levelező tag megválasztását javasolják. Köztük volt a három legerősebben támogatott jelölt, de olyan is bekerült ebbe a hatos csoportba, aki éppen csak 50%-os támogatást ért el. A vitában más nevek is előjöttek, de a jegyzőkönyvbe csak tudományos vagy tudománypolitikai érvek kerültek be. A PB februári ülése elé azzal terjesztették elő jóváhagyásra a hat nevet tartalmazó listát, hogy megemlítették azokat is, akikről még vita volt az Elnökségben. A PB ebben nem kívánt állást foglalni, más testületre bízta a döntést, amint az két évvel korábban is történt. Talán csak árnyalatbeli a különbség, de most Balogh Károly fogorvos és Balogh János biológus ügyében már nem a KB Tudományos és Kulturális Osztályát hatalmazták fel, hogy az Akadémiával egyetértésben hozzon döntést, hanem az Akadémia Elnökségét bízták meg, hogy az akadémiai pártcsoporttal és a Tudományos és Kulturális Osztállyal egyetértésben döntsön. A márciusi elnökségi ülésen úgy döntöttek, hogy csak a hat nevet terjesztik a közgyűlés elé.

1964-ben még érdekesebben alakult a választás. Még az osztályszavazások lezárta előtt, február elején a PB úgy határozott, hogy a tagválasztással nem kíván foglalkozni, hanem az osztályok döntése után az Agitációs és Propaganda Bizottság foglaljon abban állást. Az osztályokon huszonötön kaptak többséget. Nem tudni, hogy mi volt az Agit. Prop. Bizottság állásfoglalása, csak azt tudjuk, hogy március 18-án egy olyan előterjesztés készült az Elnökség számára, amely nyolc személy levelező taggá választását javasolta. Most is többnyire azok kerültek be ebbe a csoportba, akik jelentős támogatást kaptak az osztályon, de nem került be Horányi Béla ideg- és elmegyógyász, akit pedig egyhangúlag támogatott az osztály. Március 25-én egy, már csak hét személyt tartalmazó előterjesztés készült, majd az április 3-ai elnökségi ülésen az elnök bejelentette, hogy Szőr Péter és Balogh János nem fog szerepelni a közgyűlési előterjesztésben. Szőr Péter kémikus esetén, aki közel 90%-os támogatást kapott az osztályon, semmilyen indoklás nem szerepel az ülés jegyzőkönyvében. Balogh Jánossal kapcsolatban az hangzott el, hogy inkább a következő évben javasolják, mert más tudományterületet kellene előnyben részesíteni, és különben is nemrég kapott Kossuth-díjat és

tanszéket. A közgyűlés végül öt új levelező tagot választott. Balogh János egy év múlva, 1965-ben valóban levelező tag lett. Szőr Péter azonban, mint majd látjuk, később sem került be az Akadémiára.

1965-ben újra a Politikai Bizottság napirendjére került jóváhagyásra az Akadémián előkészített, de a KB Tudományos és Közoktatási Osztálya által jegyzett javaslat. A PB azt lényegében vita nélkül elfogadta. Az 1967-es tagválasztás előtt viszont a PB megint olyan határozatot hozott, miszerint „az MTA újonnan megválasztandó rendes és levelező tagjaira vonatkozó javaslatok ügyében a Politikai Bizottság nem foglal állást”. Ennek ellenére érdemes alaposabban megvizsgálni ezeket a választásokat, mert ekkor is többször előfordult, hogy a közgyűlésre be-terjesztett előterjesztés felrúgta az osztályon kialakult sorrendet, kisebb arányban megszavazottat javasoltak megválasztásra, kihagyva erősebben megszavazottakat.

A legtöbb ilyen esetben a kihagyottat később újra javasolták, és többnyire a következő választáson meg is választották. Harmatta János filológusnak tovább kellett várnia. A neve már az 1961-es választáson szóba került, 1965-ben nagyobb támogatást kapott az osztályon, mint Szabolcsi Miklós, 1967-ben pedig, mint Köpeczi Béla, mégis csak 1970-ben választották levelező taggá.

Azonban nem mindenki, aki egy választásnál sorrendcsere miatt kimaradt, került be később az Akadémiára. Már említettem Fuchs Lászlót egy 1961-es sorrendcsérével kapcsolatban. Szőr Pétert, a Gumiipari Kutatóintézet igazgatóhelyettesét, akit 1964-ben az utolsó előtti fordulóban vettek le az ajánlottak listájáról, 1965-ben a Kémiai Tudományok Osztálya az első helyre rangsorolta. Mégsem őt, hanem a második helyezettet terjesztették fel a PB-hez jóváhagyásra. Indok ekkor sem volt. A *Magyar Kémikusok Lapjában* megjelent nekrológ utolsó néhány sora akár arra is vonatkozhat, hogy miért nem nyerte el egyszer sem a párt támogatását: „Mint hívő embernek, fokozottan helyt kellett állnia, bizonyítani kellett azok előtt, akik messze álltak szellemi szintjétől, de akik beleszólhattak élete alakulásába.”

A tagválasztásoknál mindig kényes kérdés, hogy egy-egy osztály hány új levelező tagi helyet kap. Különös, hogy 1965-ben, amikor tizenhat új levelező tagot választottak, az orvosi tudományok osztályára egyetlen új tag megválasztását sem javasolták, noha hárman is többségi támogatást kaptak az osztályon: Balogh Károly, aki már az 1962. és 1964. évi tagválasztáson is többségi támogatást kapott, Horányi Béla, akit 1964-ben egyhangúlag támogatott az osztály, és Huszák István. Az orvostársadalmon belüli ellentétek is szerepet játszhattak ebben. Az elnökségi ülésen elhangzottak szerint ugyanis „az osztálynak nincs olyan javaslata, amellyel kapcsolatban érdeklődés, tájékozódás után nem lehetne olyan szakmai köröket találni, amelyek jelentős ellenvéleménnyel rendelkeznek, sok esetben szakmailag is, még több esetben egyéb szempontból, emberi, esetleg politikai magatartást illetően is”. Az sem világos, hogy milyen oka volt annak, hogy 1967-ben, amikor tizenkilenc új levelező tag került be az Akadémiára, a III. osztálynak

csak egy hely jutott, pedig az osztályszavazás első és második helyezettje ugyanannyi igen szavazatot kapott. Marx György csak 1970-ben lett levelező tag.

Ezekkel szemben legalább két olyan eset is előfordult, amikor a tudományos osztályon 50%-os eredményt el nem ért jelöltet terjesztettek fel a PB-hez jóváhagyásra. 1965-ben Bognár József közgazdászt, politikust a II. osztály nem szavazta meg, mégis levelező tag lett. Az Elnökségben jelölését tudománypolitikai okokkal indokolták: „Az új tagválasztásokkal elő kell segíteni, hogy az Akadémia a társadalomtudományok területén ellátandó feladatait jobban betölthesse.” 1967-ben az orvosi tudományok osztályán két jelölt kapott többségi támogatást, mégis a második helyre befutó Bálint Péter helyett a negyedik helyre rangsorolt, nem támogatott Julesz Miklóst, Rusznyák István korábbi munkatársát terjesztették a közgyűlés elé azzal az indoklással, hogy „Szeged tudományos életében, társadalmi életében is rendkívül pozitív szerepe van”. Bálint Péter 1970-ben lett akadémikus.

A rendes tagságra jelöltek esetén – már az ötvenes években is – többször fordult elő, hogy a Titkársághoz vagy a Politikai Bizottsághoz felterjesztettek első menetben nem kapták meg a párt támogatását, csak később váltak rendes taggá. Obermayer Ernő növénynevelő azért említem név szerint, mert ugyan az osztály 1967-ben nagy többséggel támogatta rendes taggá választását, mégsem ő került fel a PB elé terjesztett listára, hanem az osztálynak egy valamivel kevésbé támogatott tagja. Mivel a következő választás előtt meghalt, így véglegesen lemaradt a rendes tagságról.

Érdekes, hogy olykor módosítottak a PB által jóváhagyott listán. Van példa arra, hogy a PB egyetértett valakinek a megválasztásával, abban az évben mégsem lett levelező tag. Ez történt Pach Zsigmond Pál történész esetében, aki 1961-ben megkapta a PB jóváhagyását, de csak egy évvel később választották meg. A fordítottjára is van példa. Már láttuk, hogy 1958-ban Liska József, 1960-ban Hatvany Lajos úgy került be az Akadémiára, hogy nem szerepelt a PB által jóváhagyottak névsorában. 1965-ben pedig Elekes Lajos történészt választották úgy levelező taggá, hogy nem volt rajta az akadémikus pártcsoporttal előzetesen egyeztetett listán.

CSONKA PÁL ÉS GYÖRFFY BARNA ÜGYE

Érdemes külön szólni két 1967-ben előfordult esetről. Csonka Pál építészmérnök neve többször előkerült a tagválasztások során. 1956-ban azon a listán jelenik meg, akiket az elnökségi pártcsoport indoklás nélkül nem javasolt, 1964-ben a Műszaki Tudományok Osztályán többségi támogatást kapott viszonylag sok nem szavazattal. 1967-ben már jobb eredményt ért el az osztályszavazáson, az osztály a második helyre rangsorolta. Az Elnökség azonban az első és harmadik helyezet-

terjesztette tovább. Az 1967. március 26-i elnökségi ülésen Kónya Albert előterjesztőként a következőt mondta azzal kapcsolatban, hogy miért nem javasolják a megválasztását: „Ennek az állásfoglalásnak van bizonyos, ez esetben, politikai színezete is. Ismeretes, hogy Csonkának az ellenforradalom alatt is voltak olyan megnyilvánulásai, amiért jogosan vonták felelősségre. Az azóta eltelt hosszú idő alatt ilyen ugyan nem fordult elő, de általában a megfelelő pozitív cselekedet is hiányzik a részéről.” Az Elnökség az előterjesztő javaslatát vita nélkül elfogadta. A következő években Csonka Pál már nem szerepelt az ajánlottak között. Ezt a nyilvánvalóan politikailag motivált, méltatlan eljárást az Akadémia közgyűlése 1990 decemberében illegitimnek nyilvánította, és kijelentette, hogy Csonka Pált úgy tekinti, mint akit 1967-ben megválasztottak levelező tagnak.

Ennél összetettebb Györffy Barna genetikus, az Agrobiológiai Intézet vezetőjének ügye. Ő már 1951 őszén egy, az Elnökség és a Központi Vezetőség Agitációs és Propaganda Osztálya által közösen készített listán azok között szerepelt, akiknek a levelező taggá választását az Akadémia kielégítő működése szempontjából fontosnak tartották. A hároméves káderfejlesztési terv készítésekor a Biológiai Tudományok Osztálya 1952-re, az Elnökség 1954-re tervezte, hogy az Akadémia tagja legyen. Akkor ezt írták róla: „megfelelő ideológiai és tudományos fejlődés esetén jön számításba. El kell érni, hogy a micsurini biológia mellett határozottan állást foglaljon, valamint tudományos eredményeit publikálja.” 1967-ben a Biológiai Tudományok Osztályának szavazásán többségi támogatást kapott, az Elnökség mégsem javasolta a megválasztását. Az ő esetében Kónya Albert a következőt mondta: „Adott esetben neki van bizonyos hátránya, illetőleg ennek is van egy bizonyos politikai, ideológiai háttere. Ismeretes, a genetikai vitában való állásfoglalása, amely keveredik bizonyos mértékű politikai állásfoglalással. Úgy érezzük, hogy az ő most megtörténő beválasztása zavart okozna, vagy őt tekinthetnék zászlónak olyan irányzatok és személyek, akiknek a felelevenedése a tudományos életben nem lenne kívánatos.” Az Elnökség ezt a javaslatot is vita nélkül elfogadta.

Bár Györffy Barna esetében nem történt sorrendcsere, a Biológiai Tudományok Osztályáról hárman lettek új levelező tagok, ő pedig az osztályszavazáson a 4. helyre került, ennek ellenére az 1990-es közgyűlés kimondta, hogy „iratszerűen is bizonyítható” a külső politikai beavatkozás, és ezért úgy tekinti, mint akit 1967-ben levelező taggá választottak.

A HETVENES ÉVEK TAGVÁLASZTÁSAI

Az 1970. február 4-én tartott közgyűlés tagválasztásának előkészítése még a korábbi rendben történt. Az osztályok még 1969 őszén szavaztak a levelező tagságra érkezett ajánlásokról. A hatvankilenc ajánlottból negyvenen kaptak többségi támogatást. Az Akadémia vezetése és a KB Agit. Prop. Bizottsága közötti

egyeztetések során harminckét új levelező tag jelölésében értettek egyet, egy személy esetében pedig további tájékozódást és megfontolást tartottak szükségesnek. A PB december 16-i ülésén egyetértett a felterjesztéssel. Az anyag úgy került az Elnökség december 22-i ülése elé, hogy nem harminchárom név szerepelt rajta, hanem negyven, azoké is, akiket az előkészítő bizottság és a PB sem támogatott. Vita elsősorban a nem ajánlottak között szereplő Erdős Péter marxista közgazdásról és Földvári Aladár geológusról, a hazai uránkutató egyik megalapozójáról volt. A szakmájában rendkívül elismert Földvári megválasztását a miskolci egyetem, ahol dolgozott, „a leghatározottabban és legélelkebben” ellenezte. Ennek oka nem világos. „A miskolci egyetemen kifejtett tevékenységéről az egyetem állami- és pártvezetésének, valamint a Művelődésügyi Minisztériumnak, ha még nem egészen kialakult is a véleménye, de bizony nem egyértelműen pozitív, hanem néhány vonatkozásban negatív megjegyzések is kísérték.” Az Elnökség nem támogatta őket, de érdekes módon az előkészítő bizottság és a PB jóváhagyását elnyertek közül is leszavazott egyet, Léderer Emma történészt. Így végül a közgyűlés 1970-ben harminckét új levelező tagot választott.

Annak ellenére, hogy a korábbi évek gyakorlatának megfelelően 1969 végén a PB a betervezett jelentést változtatás nélkül vette tudomásul, a visszakeményedés jeleként határozatba foglalták: „a Politikai Bizottság [...] kívánatosnak tartja azonban, hogy a jövőben az MTA új, rendes és levelező tagjaira vonatkozó jelöléseket még a tudományos osztályok titkos szavazása előtt bemutassák a Politikai Bizottságnak”. Ennek megfelelően ettől kezdve a PB két alkalommal kapott tájékoztatást. Nemcsak a tagjelölésekkel foglalkozó elnökségi ülés előtt, hanem először még a tudományos osztályok szavazása előtt.

A jegyzőkönyvek szerint a tagválasztást megelőző év őszén, a hivatalos ajánlási folyamattal párhuzamosan, azzal a nyilvánvaló szándékkal, hogy azt befolyásolják, a KB Tudományos, Közoktatási és Kulturális Osztálya az Akadémia tudományos osztályainak kommunista tagjai részvételével aktívaértekezleteket tartott, amelyen osztályonként megtárgyalták, hogy kiket tartanak alkalmasnak és kívánatosnak levelező tagságra. Emellett konzultációkat folytattak az Akadémia vezetőivel, az osztályelnökökkel, valamint a hatásköri szempontból illetékes párt- és állami szervek vezetőivel. Az így kialakult névsort még az ősz folyamán bemutatták a Politikai Bizottságnak. Egyetértés esetén a PB arra kérte a párttag akadémikusokat, hogy az ott szereplőket szavazzák meg az osztályon.

A fennmaradt névsorokon jól látszik, hogy az előzetes ajánlásoknál a párt erősen előnyben részesítette a párttagokat. Az 1973-as tagválasztás előtt a Politikai Bizottság negyvennégy jelöltet tartott előzetesen ajánlandónak, közülük huszonkilenc volt párttag. 1979-ben még rosszabb volt az arány. A tizennégy megnevezett személy közül, akiknek a megválasztását kívánatosnak tartották, mindössze

hárman nem voltak a párt tagjai. Ugyanakkor felsoroltak még harminchárom személyt, akik az előzetes konzultációk során komoly támogatást kaptak. Ezeknek viszont a többsége, húsz személy pártunkívüli volt.

A KB Tudományos, Közoktatási és Kulturális Osztálya azonban ekkor már kellően pragmatikusnak bizonyult. A PB számára az osztályok szavazása után készített második javaslatban már figyelembe vették az osztályok szavazásánál kialakult sorrendet. Kihagyták az általuk korábban ajánlottak közül azokat, akik az osztályon nem kaptak kellő számú szavazatot, és beillesztették azokat, akik ott jól szerepeltek, meggyőző szavazattöbbséget értek el, akkor is, ha a párt eredetileg nem javasolta őket. Például 1973-ban, mivel az előzetesen ajánlott negyvennégy jelölből negyvenen szereztek többséget az osztályokon, egy jelölt időközben meghalt, ugyanakkor tizennégy további személy is többséget kapott, a nyolc legerősebben támogatottat az MTA vezetőivel egyetértésben a párt befogadta. Közülük csak három volt párttag.

Az így kibővített névsort a PB általában vita nélkül elfogadta azzal a javaslatral, hogy az MTA Elnökségének kommunista tagjai az azon szereplőket támogassák az elnökségi szavazásnál. Ezután az elnökségi szavazás és a közgyűlési választás általában már nem hozott meglepetést. Az Akadémia ébrenedő önállósodását jelzi, hogy ritkán ugyan, de voltak kivételek. Ilyen történt 1970-ben, amikor, mint láttuk, az Elnökség nem szavazta meg a Léderer Emmára vonatkozó előterjesztést. De a fordítottra is akad példa, amikor az Elnökség olyan személyt is megszavazott, akit az előkészítő bizottság és a párt nem javasolt.

Az 1976-ban esedékes tagválasztás előkészítése során lefolytatott előzetes konzultációk alapján a KB Tudományos, Közoktatási és Kulturális Osztálya huszonnyolc új levelező tag ajánlását, illetve megválasztását látta valószínűnek. Mellettük felsoroltak még öt személyt, akiknek az ajánlásához további konzultációkat tartottak szükségesnek. A javaslatot ismertették az osztályok kommunista aktíváival. Ezután került sor az osztályok tagajánló üléseire, amelyeken a huszonnyolcból négyen nem kaptak kellő támogatást, a bizonytalan ötből pedig csak egyet támogatott az osztálya. Volt viszont hét további jelölt, akik meggyőző többséget szereztek osztályukon. Közülük négyet bevettek a megválasztásra ajánlottak közé. Így alakult ki az a huszonkilenc nevet tartalmazó lista, amelyet a PB januári ülése megszavazásra ajánlott. Ez a lista került azután az Elnökség februári ülése elé, kiegészítve az osztályok támogatását elnyert további három személy nevével, de azzal a megjegyzéssel, hogy őket az előkészítő bizottság nem javasolja. Az Elnökség azonban most nem automatikusan, az ajánlásnak megfelelően szavazott. Érdekes lenne megtudni, hogy mi hangzott el a vitában. Abban az időben az elnökségi ülésről magnófelvétel készült, de a hanganyagot nem írták le, ma pedig sajnálatos módon az Akadémián nincs meg a lehetőség a régi technikájú felvétel meghallgatására.

Az előzetes konzultációk alapján az orvosi tudományok osztályán négy új levelező tag megválasztását vélték valószínűnek. A négy személy közül azonban

csak Petri Gábor kapott többséget az osztályszavazáson. Megszerezte viszont az osztály támogatását Antoni Ferenc és Romhányi György. Őket nem vették fel a második listára, viszont az elnökségi ülésen folytatott szavazáson nem ajánlottként szerepeltek a szavazócédulán. Valószínűleg az Elnökség is érezte ennek a helyzetnek a fonákságát, annak fényében különösen, hogy erre az osztályra évek óta kevés új tag került be, ezért megszavazott egy második tagot, Antoni Ferencet. Így abban az évben harminc új levelező tag került be az Akadémiára. Romhányi György ekkor kimaradt. Vele, mint majd látjuk, 1982-ben történt Antoniéhoz hasonló eset.

Antoni Ferenc és Romhányi György mellett Csillik Bertalan neurobiológus, a VIII. osztály jelöltje volt a harmadik személy, akinek a neve az elnökségi ülésen úgy került elő, mint aki az osztályon többséget kapott, de nem javasolják. Ráadásul helyette egy gyengébben támogatott jelöltet ajánlottak megválasztásra. Az ő esetében sem tudjuk, hogy mi hangzott el az elnökségi ülésen. A PB januári ülésének jegyzőkönyvéből az kiderül, hogy a Csongrád megyei pártbizottság nem javasolta a megválasztását, az viszont nem, hogy ennek politikai vagy egyéb okai voltak. Arra hivatkoztak, részletek nélkül, hogy „szocialista erkölcsbe ütköző problémák” vetődtek fel vele kapcsolatban, „volt pártbüntetése, több feljelentés érkezett ellene”, ezért későbbi alkalommal történő megválasztását javasolták. Csillik Bertalan neve az 1982-es választásnál valóban újra előjött, de a párt támogatását ekkor sem nyerte el, nem került be az Akadémiára.

Érdekesen alakult Kornai János közgazdász jelölése az 1976-os tagválasztás előtt. Már korábban, az 1973-as választás előtt is felvetődött a neve, de akkor a párt nem támogatta jelölését. 1975 őszén úgy ítélték meg, hogy „a helyzet lényegében nem változott”, ezért a kommunista aktíva leszavazta őt. Miután pártonkívüli akadémikusok mégis ajánlották, és az osztályszavazáson erős többséget kapott, több oldalról tájékozódtak felőle. Mivel az Országos Tervhivatal szerint „Kornai több területen hatékony támogatást nyújt, munkája nagy segítséget jelent, ezt a gyakorlatban hasznosítani tudják”, pártvonalon pedig azt a véleményt kapták, hogy „politikai magatartása nem rossz”, végül úgy döntöttek, hogy „politikai okok miatt vétót mondani nem lenne szabad”. Így a PB hozzájárult ahhoz, hogy ő is szerepeljen a megválasztásra ajánlottak listáján. A közgyűlés meg is választotta.

1979-ben is hasonló volt az eljárás, annyi módosulással, hogy nyilvánossá váltak az ajánlások, de akkor még csak azoké, akiket az Elnökség megválasztásra javasolt. Az összes levelező tagságra javasolt ajánlása először 1981 novemberében jelent meg a *Magyar Tudomány*-ban. A Politikai Bizottsághoz 1978 októberében benyújtott tájékoztató jelentés tizenöt személyt sorolt fel, mint akik az előzetes konzultációkon komoly támogatást kaptak, és akikkel „a fokozott tudományos színvonalbeli és káderpolitikai követelmények egyaránt biztosíthatók”. Mivel közülük négyen nem kaptak kellő támogatást az osztályszavazáson, a PB-hez

beterjesztett második javaslat helyettük négy, meggyőző többséget nyert jelölt megválasztását tartotta indokoltnak. Az osztályok támogatását elnyert, de mégis kimaradt jelöltek nem előzték meg kevésbé támogatottak. Miután a PB a javaslatot tudomásul vette, az elnökségi ülés és a közgyűlés elé is úgy került az előterjesztés, hogy az előkészítő bizottság „különös figyelmet szentelt [...] annak is, hogy a jelöltekre adott szavazatok milyen mértékben fejezik ki az osztály tagjai többségének akaratát”, ugyanakkor „mérlegelte az előző tagválasztás óta az egyes tudományos osztályok helyzetében bekövetkezett változásokat, az egyes szakterületek jelenlegi akadémikusi képviseletét”.

A KÖZVETLEN PÁRTIRÁNYÍTÁS MEGSZŰNÉSE A NYOLCVANAS ÉVEK KÖZEPÉN

A nyolcvanas évek elejére a párt már annyira megengedővé vált az Akadémia vonatkozásában, hogy az 1982-es tagválasztás előkészítő szakaszában a kommunista aktívakkal folytatott konzultációk, az ajánlások beérkezése és az Akadémia vezetőivel való egyeztetés után, de még az osztályszavazások előtt, az MSZMP KB Tudományos, Közoktatási és Kulturális Osztálya több támogatható jelöltet nevezett meg, mint amennyi új levelező tag megválasztását lehetségesnek tartották, és a szakma véleményét is jobban figyelembe vették. A számokra azért kellett figyelni, mert 1982-ben lépett életbe a hetvenöt év alattiakra vonatkozó kétszázazas létszámkorlát (1990-ben szállították le az életkori határt hetven évre).

Bár az ajánlást kapott harminchét párttagból tizenegyet javasoltak a kommunista akadémikusok figyelmébe, az ötvenegy pártonkívüli közül pedig csak tizenegyet, Kosáry Domokos és Szabad György történést is közéjük sorolták, mivel az előzetes megbeszélések szerint erős támogatást élveztek. 1981 novemberében a PB rövid vita után, amelyre Szentágothai János akadémiai elnököt is meghívták, a tájékoztatást tudomásul vette. Az osztályszavazásokon ők mind megkapták a támogatást, de több esetben más ajánlottakat erősebben támogatott az osztály. Ez utóbbiak döntő többsége egyébként pártonkívüli volt. A PB ezután 1982 februárjában kapott újabb tájékoztatást, amelyben a negyvenkilenc többséget kapottból, a rangsorok és a létszámkorlát figyelembevételével tizennégy párttag mellett már tizenkilenc pártonkívüli megválasztását javasolták. A PB az ő támogatásukra kérte az Elnökség kommunista tagjait. Az Elnökség rajtuk kívül még egy új levelező tag, Romhányi György patológus megválasztását terjesztette a közgyűlés elé. Ő már az 1952-ben elfogadott hároméves káderfejlesztési tervben is szerepelt, mint akit 1954-ben levelező taggá lehetne választani. Akkor ezt írták róla: „egyik legproduktívabb kutatónk. Felvételét inkább politikai feltételhez kell kötni: a Pécsi Egyetemen a Párt irányítását követi-e, vagy a jobboldalt erősíti.” 1976-ban még leszavazta az Elnökség, 1982-ben viszont bevették az ajánlottak közé. Így végül 1982-ben harmincnégy új levelező tagot választottak.

Az igazi áttörés azonban a következő, 1985. évi választás előtt következett be. A korábbi évek gyakorlatának megfelelően az MSZMP Központi Bizottsága Tudományos, Közoktatási és Kulturális Osztálya vezetője 1984. november 8-án beterjesztette a Politikai Bizottságnak az akadémiai tagválasztás előkészületeiről készített tájékoztatót. Leírták, hogy az akkori állapot szerint az MTA-nak 214 tagja van, ebből 177 volt hetvenöt évnél fiatalabb, így huszonhárom új tagot lehet választani. Ismertették az MTA Elnöksége által kialakított tagválasztási elveket. Ezek szerint fokozott igényt kell támasztani a tudományos teljesítménnyel szemben, a hazai és nemzetközi tudományos körökben elismert tudósok közül előnyben kell részesíteni a jelentős társadalmi, közéleti szerepet vállaló kutatókat. Mivel egyes osztályokon a korátlag túlzottan magas, különösen időszerű feladatnak vélték a fiatalítást. (Az. V. orvostudományi osztályon volt a legmagasabb az átlagos életkor, 69,3 év, a III. matematikai és fizikai tudományok osztályán pedig a legalacsonyabb, 53,7 év. Ennek az osztálynak a kivételével mindenütt hatvanhárom fölött volt az átlag.) Azt is megemlítették, hogy kiemelt figyelmet kell fordítani a tagfelvételre javasolt nők megválasztásának lehetőségeire. A korábbi tagválasztások során megszokott gyakorlattól eltérően a PB elé került listában minden ajánlást kapott egyformán szerepelt, nem emelték ki azokat, akiket a párt támogatni kíván. A felterjesztésben a levelező tagokkal kapcsolatban célként azt fogalmazták meg, hogy az ajánlottak közül „a tudományos és politikai szempontból arra legalkalmasabb jelöltek támogatását” kell biztosítani. A rendes tagi ajánlásokkal kapcsolatban pedig csak annyit tartalmazott az előterjesztés, hogy politikai előkészítő munkát nem terveznek, mert a levelező tagok rendes taggá választásának nincs tudománypolitikai jelentősége.

1984. november 20-i ülésén a PB a tájékoztató jelentést tudomásul vette, ugyanakkor úgy határozott, hogy „a jövőben nem kíván betekinteni az akadémiai rendes tagnak, illetve levelező tagnak jelöltek névsorába; kizárólag a Politikai Bizottság hatáskörébe tartozó személyek jelölésében, illetve a közgyűlés előkészítésének politikai jellegű kérdéseiben kíván állást foglalni”. Ennek megfelelően, amikor az osztályokon történt szavazások után, 1985. január 29-én újra a PB ülése napirendjére került az akadémiai tagok megválasztásának előkészítése, az előterjesztés neveket nem tartalmazott, hanem csak egy táblázatot az egyes osztályokon megválasztásra javasolt levelező tagok számáról és átlagos életkoráról, illetve megemlítették, hogy a megválasztásra javasolt huszonhét személy közül tizenegy tagja az MSZMP-nek. A PB a tájékoztató jelentést tudomásul vette.

Az MSZMP azonban még nem vette le teljesen a kezét az Akadémiáról. Egyrészt a PB 1984. novemberi ülésén tervbe vették, hogy még az osztályszavazások előtt osztályonként újabb aktívaértekezletet tartanak a kommunista akadémikusokkal, hogy közös álláspontot alakítsanak ki, vagyis noha központilag nem kívántak beleszólni a választásba, helyi szinten azonban igen. Megjegyez-

ték ugyanakkor, hogy ezek az aktívaülések konzultációs jellegűek, álláspontjuknak kötelező erejük nincs, így – a sokéves tapasztalat alapján – hatásuk is mérsékelte.

Másrészt, ekkor lépett életbe az a szabály, hogy egy tisztséget legfeljebb két cikluson keresztül töltheti be ugyanaz a személy. Ezért új elnököt, a megbízott főtitkár helyett új főtitkárt kellett választani, az ő személyük viszont a PB hatáskörébe tartozott. A PB az 1985. április 9-i ülésén tárgyalta az akadémiai tisztségviselők választásáról, amelyet most először egy jelölőbizottság készített elő az Akadémián. Ez a bizottság az elnök, a három alelnök, a főtitkár és a két főtitkár-helyettes esetén minden tisztségre egy-egy jelöltet nevezett meg. A PB a javaslatot támogatta, illetve az ő megválasztásukat javasolta. Az alapszabályban meg nem határozott számú választott elnökségi tagra vonatkozóan viszont a jelölőbizottság nem tett egyértelmű javaslatot, hanem a többes jelölés lehetőségével élt. Tizenhét nevet sorolt fel azzal, hogy közülük kilenc–tizenegy személyt válasszanak meg. A PB ezt, mivel nem tartozott a hatáskörébe, tájékoztatásként vette tudomásul.

EPILÓGUS

Így, harmincöt évvel az Akadémia pártirányítás alá kerülése után az MTA legalább részben visszanyerte autonómiáját. Mivel az alapszabály 1979-es módosítása miatt, amely szerint az elnökség a tudományos osztályok javaslata alapján ötvenként két alkalommal tesz előterjesztést a közgyűlésnek új hazai tagok választására, a következő tagválasztást 1987-ben tartották, és ekkor már az 1984-ben elfogadott rend szerint jártak el. Bár az Akadémia közgyűlése előkészítésének ügye még most is két alkalommal is a PB elé került, mindkétszer csak tájékoztató jelleggel. Egy februári ülésen ismertették, hogy az alelnöki bizottság kiket javasolt új tagoknak, a második alkalommal pedig azt jelezték a PB-nek, hogy az elnökségi szavazás eredményeként megváltozott a megválasztásra ajánlottak köre, egy jogász, Mádl Ferenc került egy kémikus helyére. A teljes autonómiára, mely a tisztségviselők külső befolyás nélküli választását is jelentette, azonban még néhány évig várni kellett.

Az autonómia visszaszerzésével együtt került sor a rehabilitációra. A tanácskozó tagok tagsága folyamatosságának 1989. évi kimondása után az 1990. évi rendkívüli közgyűlés döntött Csonka Pál és Györfly Barna rehabilitációjáról. Ugyanakkor nem került elő a többi hasonló eset. Pedig nemcsak kettejüket nem terjesztette az Elnökség a közgyűlés elé, noha az osztályon többségi támogatást szereztek, hanem egy sor ilyen személy akadt. Csak az 1965-ös és 1967-es választások esetén mintegy tízen-tízen kerültek hasonló helyzetbe. Ráadásul néhányuk esetében az osztályon kisebb támogatást nyert jelöltet hoztak helyzetbe velük szemben. A hetvenes években is történtek hasonlóak, hiszen annak

ellenére, hogy még ekkor sem volt szigorú létszámkorlát, a tudományos osztályok támogatását elnyertek közül csak azokat terjesztették szinte automatikusan tovább, akik a párt előzetes ajánlólistáján szerepeltek, a többiekből pedig csak néhányat.

A véglegesen kimaradtak esetén némelyiküknél egyértelműen kimutatható, hogy az akadémiai pártcsoport nem támogatta megválasztásukat, ez azonban még nem bizonyíték a politikai motivációra. Viszont Csonka Pál és Győrffy Barna mellett van még legalább két személy, Neugebauer Tibor és Németh Endre, akikkel kapcsolatban a fennmaradt dokumentumok szerint az ötvenes években, illetve a hatvanas évek elején kétségtelenül politikai jellegű aggályok merültek fel.

Történelmietlen a kérdés, hogy mi lett volna a tagválasztások eredménye a vizsgált időszakban, ha a politika nem szólta volna bele. Azonban a múlttal való szembenézés jegyében – az Akadémia alapításának 200. évfordulójára készülve különösen is – jogosnak tűnik a kérdés, hogy a tagválasztásoknál a tudományos és tudománypolitikai szempontok mellett mennyire játszottak szerepet a tudománytól idegen politikai szempontok, milyen súllyal jelent meg külső nyomás. Ez a kétrészes cikk erre a kérdésre próbált részleges választ adni. A párt Titkárságának és Politikai Bizottságának, valamint az Akadémia Pártkollégiuma üléseinek jegyzőkönyvei fennmaradtak, az akadémiai pártcsoportban és a kommunista akadémikusok aktíváin elhangzottaknak azonban mintha nem maradt volna írásos nyoma. Az osztályülések és az elnökségi ülések jegyzőkönyvei is gyakran csak a határozatot tartalmazzák, a vitában elhangzottakat nem, az előkészítő megbeszélésekről pedig még kevesebbet tudunk. Ezen nehézségek ellenére az akkori tagválasztások pontos dokumentálása megérdemelné egy minden részletre kiterjedő utánajárást.

*

Köszönöm Hay Dianának, az Akadémiai Levéltár igazgatójának a levéltárban található iratok felkutatásában nyújtott segítségét és hasznos megjegyzéseit.

FORRÁSOK

Az MTA Elnökségének 1958. szeptember 16-án, 1960. március 18-án, 1961. január 27-én, 1961. március 24-én, 1962. január 26-án, 1962. március 23-án, 1964. április 3-án, 1965. március 26-án, 1967. március 26-án, 1969. december 22-én, 1973. február 27-én, 1976. február 24-én és 1979. április 3-án tartott üléseinek jegyzőkönyve. Akadémiai Levéltár

Az MTA III. Matematikai és Fizikai Tudományok Osztálya 1957. január 11-én és 1961. február 15-én tartott osztályülésének jegyzőkönyve. Akadémiai Levéltár 103. III. Matematikai és Fizikai Tudományok Osztálya

Az MSZMP Politikai Bizottsága 1957. október 29-én, 1958. július 22-én, 1960. február 23-án, 1961. március 14-én, 1962. február 6-án, 1964. február 4-én, 1965. március 16-án, 1967. március 7-én, 1969. december 16-án, 1972. szeptember 19-én, 1973. február 13-án, 1973. április 10-én, 1975. október 21-én, 1976. január 13-án, 1978. október 31-én, 1979. március 27-én, 1981. november 24-én, 1982. február 16-án, 1984. november 20-án és 1985. január 29-én, 1985. április 9-én, 1987. február 10-én és 1987. április 7-én tartott ülésének jegyzőkönyve. MNL-OL-M-KS 288. f. 5.